

Damian Korecki

Metropolitalność Krakowa

Problemy Rozwoju Miast 1/1-2, 17-24

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Damian Korecki

METROPOLITALNOŚĆ KRAKOWA

Abstrakt. W artykule przedstawiono historię miasta Krakowa, ograniczając się do prezentacji głównych wydarzeń o charakterze administracyjnym przyczyniających się do obecnej pozycji miasta jako nowoczesnej metropolii.

Słowa kluczowe: Kraków, metropolia, obszar metropolitalny, krakowski zespół miejski, krakowski zespół metropolitalny, krakowski obszar metropolitalny

Miasta od dawna odgrywały istotną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów i państw. To w nich realizowano nowatorskie projekty przyczyniające się do postępu cywilizacyjnego.

Współczesne metropolie to w większości ośrodki o wielowiekowych tradycjach, w przeszłości będące siedzibami władców, stolicami państw lub prowincji. W Polsce przykładem tego typu miast są Warszawa, Kraków, Poznań, Wrocław czy Gdańsk.

W dokumencie pt. „Metropolie polskie. 7 hipotez” ze stycznia 2002 r., wydanym przez Unię Metropolii Polskich, mianem metropolii określono 12 polskich miast, tj.: Białystok, Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Rzeszów, Szczecin, Warszawę oraz Wrocław. Oczywiście sama przynależność do tej organizacji nie stanowi o tym, czy dane miasto jest metropolią, czy też nie.

Wspomniany w tytule Kraków, miasto kultury, wielowiekowej historii i tradycji, obecnie ma cechy metropolii oraz pełni charakterystyczne dla niej funkcje. Nie bez znaczenia dla wykształcenia się i dalszego rozwoju metropolii krakowskiej były dokonujące się w przeszłości przeobrażenia administracyjno-przestrzenne.

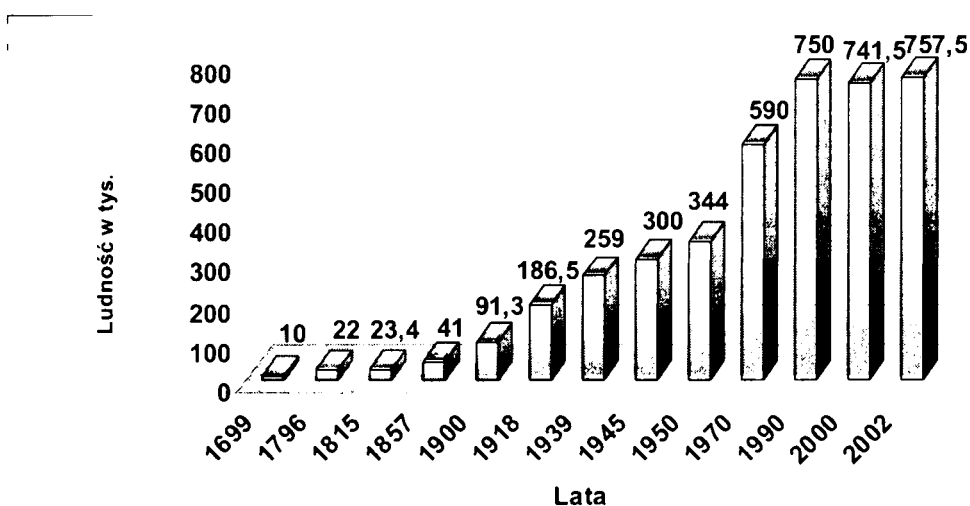
Lokacja Krakowa na prawie magdeburskim 5 czerwca 1257. była faktycznie drugą, lecz udaną próbą założenia miasta¹. W wieku XIV w bezpośrednim jego sąsiedztwie powstają inne miasta, jak Kazimierz (1335 r.) oraz Kleparz (1366 r.), stanowiące zaczątki rozwoju przyszłej metropolii. Liczbę mieszkańców tych trzech ośrodków szacuje się w XIV stuleciu na ok. 12-15 tys.

---

¹ Gmina miejska ukształtowała się jeszcze przed 1241 r., tj. przed najazdem Tatarów, *Encyklopedia Krakowa* [1], s. 289.

Liczba ta podwaja się po następnych 200 latach, przy czym sam Kraków zamieszkiwało ok. 20 tys. ludności. Wiek XVII i XVIII to czas zniszczeń wojennych skutkujących upadkiem gospodarczym miasta oraz znacznym spadkiem liczby jego mieszkańców (nieco ponad 10 tys. w 1699 r.). Utrata przez Polskę niepodległości przyczynia się do marginalizacji Krakowa jako ośrodka politycznego.

W 1784 r. powstaje założone przez Austriaków Podgórze, formalnie włączone do Krakowa w roku 1811² oraz ostatecznie w 1915 r. Koniec wieku XVIII to porządkowanie struktury administracyjnej Krakowa. W wyniku prawa o miastach z 18 kwietnia 1791 r., dalszych zmian w roku następnym i dekretu Kancelarii Nadzorczej Galicji w Wiedniu z 1800 r. zlikwidowano jurydyki³, natomiast Kleparz i Kazimierz stały się częściami Krakowa. Obszar miasta wynosił niecałe 7,8 km², a liczba mieszkańców 22 tys. (1796 r.).

Ryc. 1. Ludność Krakowa na przestrzeni dziejów

Źródło: *Encyklopedia Krakowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2000, Dane statystyczne, www.stat.gov.pl

W rezultacie rozstrzygnięć Kongresu Wiedeńskiego z 1815 r. i likwidacji Księstwa Warszawskiego, w którego skład wchodził Kraków, powołano do życia twór administracyjny o nazwie „Wolne, niepodległe i ściśle neutralne miasto Kraków z okręgiem”⁴, nazywane również Wolnym Miastem Krakowem lub Rzeczpospolitą

² Jednakże tylko do 1815 r., kiedy to w wyniku rozstrzygnięć Kongresu Wiedeńskiego ponownie znalazło się w granicach Cesarstwa Austriackiego.

³ Jurydyki – posiadłości stanowiące własność szlachty lub Kościoła, leżące na terenie miasta lub założone na jego gruntach. W Krakowie jurydykami nazywano osady podmiejskie, których mieszkańców w przeciwieństwie do dalej położonych wsi z ludnością chłopską uważano za ludzi „kondycji miejskiej” (*Encyklopedia Krakowa* [1]).

⁴ Tamże.

Krakowską. Obszar Rzeczypospolitej bez Krakowa podzielony był na 17 gmin okręgowych z 223 wsiami, 4 miastami, z których tylko jedno, Chrzanów, zamieszkiwało ponad tysiąc osób. Z kolei Kraków podzielony został na 11 gmin miejskich. W 1843 r. na całym obszarze Rzeczypospolitej Krakowskiej mieszkało 146 tys. ludzi, z tego w Krakowie 43 tys. W 1846 r. w wyniku wybuchu i upadku powstania krakowskiego cały obszar Wolnego Miasta został wcielony do monarchii Habsburgów.

Położenie miasta w ówczesnym pasie nadgranicznym uzasadniało przekształcanie go w twierdzę. Budowa rozlicznych fortyfikacji, umocnień, zwiększenie liczby stacjonujących wojsk, skutecznie uniemożliwiało przestrzenny rozwój miasta, którego powierzchnia w 1857 r. wynosiła niespełna 5,7 km², a liczba mieszkańców 41 tys. Pozytywne zmiany zaczęły następować dopiero w drugiej połowie XIX w. W 1866 r. Kraków otrzymał statut gminny⁵. W rezultacie demilitaryzacji wewnętrznego pierścienia umocnień (1906 r.) i częściowego uchylecia zakazu wznoszenia obiektów budowlanych, w latach 1909-1915 włączono do Krakowa kilkanaście gmin podmiejskich oraz Podgórze (1915 r.), tworząc tzw. Wielki Kraków⁶, zwiększając liczbę dzielnic z 8 do 14, a tym samym obszar miasta z 5,7 do 46,9 km². Wraz z rozwojem terytorialnym i ekonomicznym miasta następuje również gwałtowny przyrost ludności z 41 tys. w 1857 r. do blisko 190 tys. w 1918 r. i około 260 tys. w 1939 r.

W czasie II wojny światowej Kraków nie uległ zniszczeniu. Nie tylko zwiększyła się liczba jego mieszkańców (o około 40 tys.)⁷, ale również powierzchnia, do 165 km² w 1941 r., kiedy to na podstawie planów przedwojennych Niemcy włączyli do miasta 28 gmin wiejskich oraz 2 obszary gminne.

W 1949 r. powstają plany budowy nowego miasta, zlokalizowanego na wschód od Krakowa – Nowej Huty, którą już w sześć lat później zamieszkuje 65 tys. ludzi. Sam Kraków od 1950 r. podzielony jest na 5 dzielnic, jednak po włączeniu do miasta Nowej Huty i utworzeniu z niej 6. dzielnicy jego powierzchnia wzrasta do 230 km²⁸. Od tego momentu następuje stały wzrost liczby mieszkańców oraz powierzchni miasta. Oprócz już wspomnianej a brzemiennie w skutki budowy Nowej Huty, istotnymi wydarzeniami administracyjno-przestrzennymi dotyczącymi Krakowa w drugiej połowie XX w. były:

- 1973 r. – wzrost powierzchni do 322 km², w wyniku włączenia do miasta w całości lub części 22 wsi,
- 1974 r. – podział miasta na 4 dzielnice: Śródmieście, Krowodrza, Nowa Huta i Podgórze,

---

⁵ Tamże.

⁶ Z. Ziobrowski, *Plany rozwoju Krakowa – ich uwarunkowania i efekty przestrzenno-funkcjonalne* [8].

⁷ Głównie wskutek przemieszczania się ludności z innych miast, które uległy zniszczeniu.

⁸ 1951 r. – włączenie do Krakowa 12 nowych dzielnic katastralnych o powierzchni 65 km².

- 1977 r.– opracowanie (pod kierunkiem K. Seiberta) planu przestrzennego zagospodarowania Krakowskiego Zespołu Miejskiego,
- 1991 r. – podział miasta na 18 dzielnic pomocniczych,
- wskrzeszenie samorządu krakowskiego.

Podsumowując, można stwierdzić, iż przez ponad 600 lat istnienia Kraków był miastem stosunkowo małym, o powierzchni nie przekraczającej 6 km², zamieszkiwanym przez około 40 tys. ludności. Mimo iż był on miejscem koronacji królów polskich, przez dłuższy czas ich siedzibą, ważnym ośrodkiem naukowym, kulturalnym i duchowym, nie było pewne, że w przyszłości stanie się metropolią.

Obecnie Kraków jest trzecim pod względem liczby mieszkańców miastem w Polsce, o powierzchni nieco ponad 325 km².

Przez ostatnie trzydzieści lat podejmowane były działania mające na celu wzmacnianie metropolitalnych aspiracji miasta, polegające m.in. na formowaniu jednostek, w tym obszaru metropolitalnego z Krakowem, jako trzonem warunkującym rozwój.

Pojęcie obszaru metropolitalnego było znane w powojennej historii administracji polskiej. Problem takich obszarów i ich charakteru uwzględniano w opracowaniach planistycznych, gdyż są one traktowane jako szczególne jednostki planistyczne, które należy uwzględnić w planowaniu lokalnym i planach regionalnych⁹. W Krakowie przykładem tego typu był początkowo Krakowski Zespół Miejski (KZM), funkcjonujący raczej jako jednostka planistyczna niż ściśle określony podmiot struktury administracyjnej kraju. KZM, o łącznej powierzchni 451,6 km², obejmował swym zasięgiem Kraków, pozostałe miasta współtworzące aglomerację krakowską, tj. Niepołomice, Skawinę i Wieliczkę, oraz część terenów sąsiadujących gmin wiejskich: miejscowości z gminy Wieliczka (Brzegi, Grabie, Kokotów, Węgrzce Wielkie, Czarnochowice, Śledziejowice, Strumiany, Mała Wieś, Zabawa, Sułków, Lednica G., Rożnowa, Siercza, Grabówki), z gminy Skawina (Rzozów, Borek Szlachecki, Kopanka), z gminy Mogilany (Libertów), z gminy Świątniki Górne (Zbydniowice), z gminy Liszki (Kryspinów, Budzyń, Cholerzyn), z gminy Zabierzów (Szczyglice, Rząska), z gminy Zielonki (Zielonki, Pękowice) oraz z gminy Kocmyrzów (Węgrzynowice, Wrózenice). Obszar wytyczony w 1983 r. zamieszkiwało ok. 790 tys. mieszkańców, w tym prawie 780 tys. w miastach zespołu.

Objęcie jednym planem zagospodarowania przestrzennego Krakowa, Niepołomic, Skawiny i Wieliczki doprowadziło do nadmiernego uzależnienia od tego pierwszego rozwoju pozostałych miast zespołu. Dążenie do utrzymania odrębności poszczególnych

---

⁹ W. Lachiewicz, Utworzenie Krakowskiego Zespołu Miejskiego (Prawna identyfikacja problemu i jego uwarunkowań) [2].

ośrodków bez względu na ich wielkość i znaczenie zostało uznane za priorytetowe. Fakt ten, jak również skutki reformy samorządowej z 1990 r. przyczyniły się do zarzucenia idei Krakowskiego Zespołu Miejskiego.

Niewątpliwie twór, jakim był Krakowski Zespół Miejski, stał się zaczątkiem idei tworzenia Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego. Elementy spajające KZM to przede wszystkim bliskie sąsiedztwo miast, powiązania społeczno-gospodarcze, komunikacyjne oraz infrastruktura techniczna.

W latach 90. prowadzone były prace nad określeniem granic tzw. Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego (KOM), który ostatecznie jako podmiot nie powstał głównie wskutek braku aktów prawnych, m.in. zawartych w konstytucji, a regulujących funkcjonowanie obszarów metropolitalnych w Polsce funkcjonuje on jedynie jako obszar planistyczny i jednostka statystyczna (NTS 3).

Zgodnie z koncepcją opracowaną w Instytucie Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej Oddział w Krakowie (obecnie Instytut Rozwoju Miast) w 1993 r., w skład tzw. Krakowskiego Zespołu Metropolitalnego miało wchodzić 39 gmin¹⁰ (1 miejska, 15 miejsko-wiejskich oraz 23 wiejskie) o łącznej powierzchni 3282 km², zamieszkiwanych przez około 1,4 mln mieszkańców¹¹.

Z kolei w 2000 r. na podstawie uchwały Zarządu Miasta Krakowa i Unii Metropolii Polskich¹² wytyczono granice Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego, który swym zasięgiem oprócz już wspomnianego KZM-u objął również powiaty: miechowski, olkuski, oświęcimski i proszowicki, a także gminy Tokarnia, Pcim, Wiśniowa i Lubień z powiatu myślenickiego, Trzciana, Łapanów, Lipnica Murowana i Żegocina z powiatu bocheńskiego, Stryszów, Mucharz, Wadowice, Andrychów, Wieprz, Tomice i Spytkowice z powiatu wadowickiego.

W ramach prac nad Planem zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego z 2003 r. dokonano korekty granic KOM-u. Obejmuje on obszar o łącznej powierzchni 4068,55 km², zamieszkiwany przez nieco ponad 1,4 mln osób¹³. W jego skład wchodzi 51 gmin, w tym Kraków jako centralny ośrodek metropolitalny, 15 gmin miejsko-wiejskich oraz 35 gmin wiejskich.

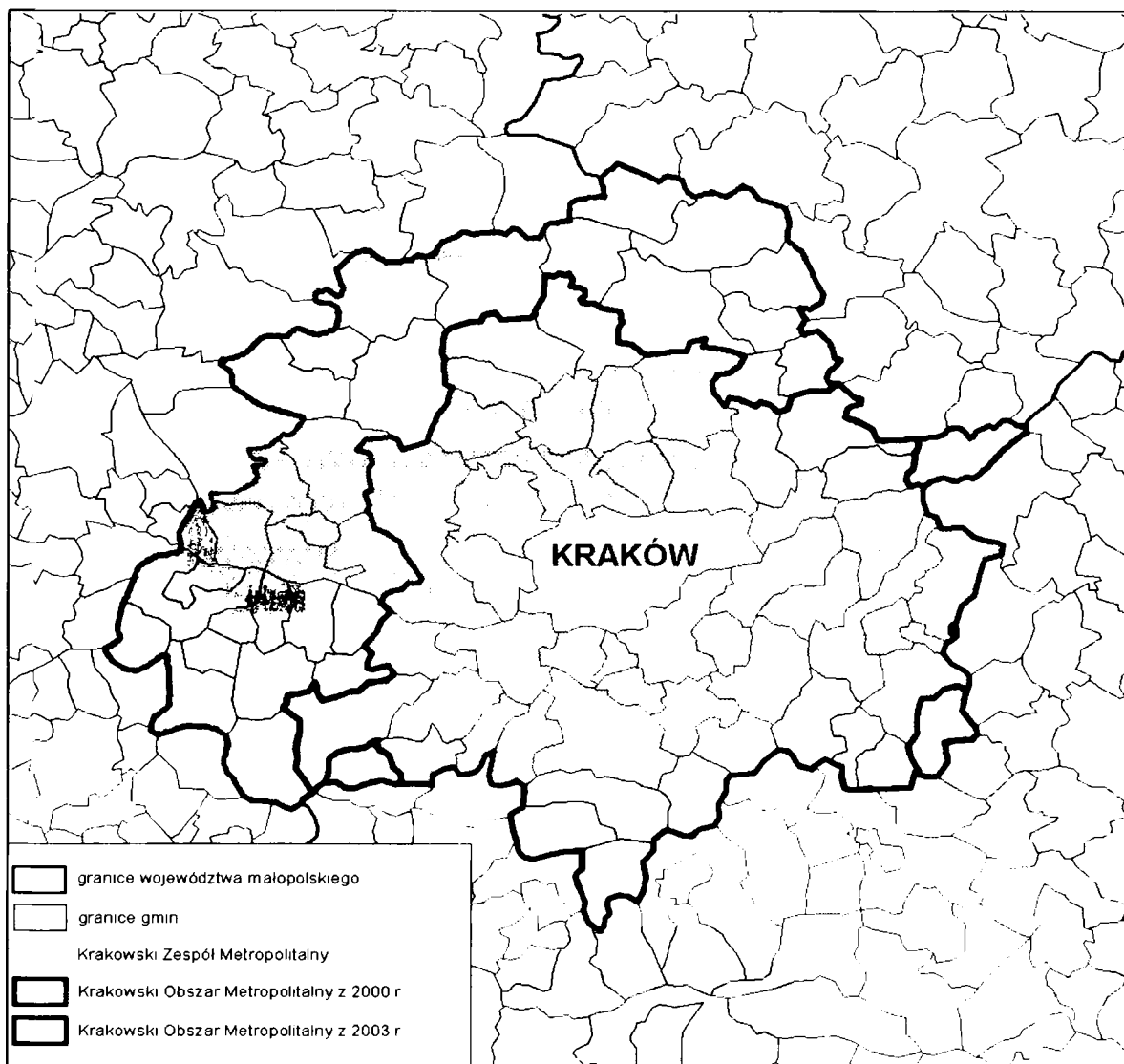
---

¹⁰ W obszarze maksymalnym.

¹¹ Z. Ziobrowski, K i in. *Krakowski Zespół Metropolitalny, Założenia ogólne* [6].

¹² *Metropolie polskie. 7 hipotez*, [3].

¹³ *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego*, s. 162.

Ryc. 2. Zasięg Krakowskiego Zespołu Metropolitalnego i Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego (z 2000 i 2003 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UM w Krakowie, Planu zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego oraz materiałów IGPIK O/Kraków.

Z uwagi na wielkość wspomnianych ośrodków trudno jest mówić o istotnych korzyściach z funkcjonowania tego tworu dla samego Krakowa. Jeśli bowiem Kraków, o powierzchni stanowiącej niecałe 10% powierzchni całego KOM-u, zamieszkuje ponad połowa mieszkańców obszaru, to jakie profity dla Krakowa mogą płynąć z miast i wsi, których ludność jest rozrzucana na obszarze ponad 10 razy większym, przy czym łączna liczba mieszkańców i powierzchnia 15 miast współtworzących KOM wynosi odpowiednio 164,1 tys. i 206,33 km². Niewątpliwie funkcjonowanie takiego obszaru obecnie i pewnie jeszcze przez dłuższy czas będzie miało dla rozwoju metropolii krakowskiej znaczenie raczej symboliczne i prestiżowe niż praktyczne.

Zapisana w Strategii rozwoju Krakowa misja umocnienia metropolitalnych funkcji Krakowa jako europejskiego ośrodka kultury, sztuki, nauki, turystyki, usług oraz nowoczesnego przemysłu i oparte na tych atutach stworzenie warunków stałej poprawy jakości życia mieszkańców pozwala sądzić, iż miasto w niedługiej przyszłości będzie miało cechy metropolii europejskiej. Obecnie może już za taką uchodzić chociażby z uwagi na wielofunkcyjność miasta, wysoką pozycję jako ośrodka edukacji, nauki, kultury i sztuki, bogate dziedzictwo historyczne i kulturowe, unikatowe w skali światowej historyczne centrum, rozbudowaną bazę gastronomiczną, obecność placówek dyplomatycznych wielu państw; korzystne położenie w układzie międzynarodowym przy autostradzie A4 łączącej Niemcy z Ukrainą, bliskość terenów o wybitnych walorach turystycznych (Zakopane, tereny Jury Krakowsko-Częstochowskiej), codzienne połączenia lotnicze z głównymi portami lotniczymi Europy: Frankfurt, Zurichem, Paryżem, Londynem, Kopenhagą i Rzymem, a także bezpośrednie loty transatlantyckie do Nowego Jorku, Chicago i Toronto.

Aby jednak można było uznać Kraków za miasto w pełni metropolitalne, konieczne są zmiany: zwiększenie dostępności miasta z kraju i ze świata, ożywienie rynku inwestycyjnego, szczególnie w zakresie międzynarodowych inwestycji publicznych, rozbudowa i modernizacja już istniejącej infrastruktury technicznej, hotelowej i kongresowej, wzrost dynamiki budownictwa mieszkaniowego; poprawa jakości środowiska przyrodniczego, poprawa bezpieczeństwa publicznego, zintensyfikowanie działań informacyjnych o mieście, jego walorach turystycznych i gospodarczych.

Rosnąca aktywność w zakresie inicjatyw o zasięgu europejskim usytuowanych w Krakowie, lepsza dostępność komunikacyjna, zarówno transportem kołowym jak i powietrznym, przyczyniają się do dalszego zwiększania atrakcyjności miasta na zewnątrz, a co się z tym wiąże, również do wzrostu jego metropolitalności. Przyjęcie miasta do grupy METREX, dwudziestu miast metropolitalnych, jak również ustanowienie Krakowa miastem kultury europejskiej w 2000 r., potwierdza rangę miasta w Europie. Ulokowanie w Krakowie inwestycji przez takie firmy, jak Motorola, Delphi, Philip Morris, Electricité de France, Pliva czy Tishman Speyer Properties, powoduje wzrost zainteresowania miastem innych inwestorów zagranicznych, co ma kluczowe znaczenie dla rozwoju całej metropolii krakowskiej.

Literatura

1. *Encyklopedia Krakowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2000,
2. W. Lachiewicz, *Utworzenie Krakowskiego Zespołu Miejskiego (Prawna identyfikacja problemu i jego uwarunkowań)*, IGPIK, Oddział Kraków.
3. *Metropolie polskie. 7 hipotez*, Unia Metropolii Polskich, styczeń 2002.

4. *Miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta Krakowa do roku 1995, Raport nr 1-2, Ocena stanu istniejącego i możliwości rozwoju miasta Krakowa*, Biuro Rozwoju Krakowa, Kraków, czerwiec 1985.
5. E. Podolakowa, J. Zadorożna, Z. Zuziak, *Krakowski Obszar Metropolitalny, Delimitacja, struktura – synteza*, IGPIK Oddział Kraków, Kraków 1992.
6. J. Sepioł, K. Trafas, Z. Ziobrowski, J. Bajorek, M. Halagarda, M. Jaśkiewicz, W. Lachiewicz, *Krakowski Zespół Metropolitalny, Założenia ogólne*, IGPIK Oddział Kraków, Kraków 1993.
7. *Strategia rozwoju Krakowa, misja i cele główne*, Zarząd Miasta Krakowa, sierpień 1999.
8. Z. Ziobrowski, *Plany rozwoju Krakowa – ich uwarunkowania i efekty przestrzenno-funkcjonalne*, Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomia, Vol. XXVII-XXVIII 1994-1995.
9. *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego*.

Streszczenie

Kraków od dawna odgrywał istotną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym terenów Polski południowej. To tu skupiało się życie kulturalne, naukowe, polityczne i administracyjne.

Rozwój Krakowa mimo wielu niekorzystnych zdarzeń historycznych, jak wojny, grabieże, rozbiory czy celowe działania administracyjne mające na celu umniejszenie rangi miasta (powstanie Podgórze czy nowej Huty) nie został zahamowany.

Przedstawiane w II połowie XX w. projekty o charakterze planistycznym, dotyczące m.in. utworzenia Krakowskiego Zespołu Miejskiego, Krakowskiego Zespołu Metropolitalnego czy Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego, świadczą o świadomości, iż Kraków jest miastem o znaczeniu nie tylko krajowym, ale również europejskim i dlatego konieczne są dalsze działania, przede wszystkim inwestycyjne mające na celu ugruntowanie tej pozycji.

METROPOLITAN ASPECTS OF KRAKÓW

Summary

For a number of years, Kraków has played an essential role in the social and economic development of southern Poland. Cultural, scientific, political and administrative functions were concentrated in this city.

The development of Kraków has never been stopped, despite unfavourable historical events, including wars, looting, partitions, or purposeful administrative operations intended for the reduction of the city's significance (construction of the quarters of Podgórze or Nowa Huta).

Physical plans, presented in the second half of the 20th century, concerned for example the Kraków Housing Project, the Kraków Metropolitan Complex or the Kraków Metropolitan Area and indicated the awareness that Kraków was the city of both national and European significance, and that is why it was necessary to implement further actions, primarily in the form of capital investments, to strengthen the city's position.

Key Words: Kraków, metropolitan city, metropolitan area, Kraków Metropolitan Complex, Kraków Metropolitan Area

Mgr Damian Korecki,
Instytutu Rozwoju Miast, Kraków